

Menselijk en sociaal kapitaal

Author(s)

Verharen, Lisbeth; Rözer, Jesper

Publication date

2022

Document Version

Final published version

Published in

Lexicon nabij sociaal werk

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Verharen, L., & Rözer, J. (2022). Menselijk en sociaal kapitaal. In L. Veldboer, R. Engbersen, E. Hooghiemstra, J. Jansen, L. Koeter, L. Repetur, J. Rözer, & A. Sprinkhuizen (Eds.), *Lexicon nabij sociaal werk* (pp. 38-43). Movisie.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact/questions>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Lexicon

nabijheid en sociaal werk

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J.,
Koeter, L., Repetur, L., Rözer, J. en Sprinkhuizen, A. (red.)

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Werkplaatsen
Sociaal Domein

Werkplaats Sociaal Domein
Amsterdam en Omgeving

Colofon

Redactie: Lex Veldboer (Hogeschool van Amsterdam), Radboud Engbersen (Movisie), Erna Hooghiemstra (Hogeschool van Rotterdam), Judith Jansen (Movisie), Laura Koeter (Hogeschool van Amsterdam), Lou Repetur (Movisie), Jesper Rözer (Hogeschool van Amsterdam), Ard Sprinkhuizen (Hogeschool Utrecht).

Eindredactie: Tea Keijl en Irna van der Wekke.
Vormgeving: ontwerp bureau suggestie & illusie.

Oktober 2022 (Versie 2.0).

Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van de bronvermelding:

© Movisie, Werkplaatsen Sociaal Domein, Werkplaatsen Sociaal Domein Amsterdam en Omgeving.

De inhoud van deze publicaties is met grote zorg samengesteld. Desondanks zijn de betrokken organisaties en auteurs niet aansprakelijk voor de eventuele schade die ontstaat door het gebruik van deze informatie.

Graag citeren als:

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J., Koeter, L., Repetur, L., Rözer, J., & Sprinkhuizen A. (Reds.) (2022). Lexicon nabij sociaal werk (versie 2.0). Movisie en de Werkplaatsen Sociaal Domein.

Menselijk en sociaal kapitaal

Lisbeth Verharen & Jesper Rözer

Nabij sociaal werk is erop gericht om daar te zijn waar de mogelijkheden voor mensen om mee te doen in onze samenleving onder druk staan (Verharen, 2017). De mogelijkheden om mee te doen zijn niet gelijk verdeeld. Mensen en hun omstandigheden verschillen en daarmee hun mogelijkheden. Dat betekent dat generiek sociaal beleid per definitie te kort schiet. Beleid moet sociaal werkers de ruimte bieden om verschil te kunnen maken, om te doen wat nodig is. Sociaal werkers doen dat door mensen beter toe te rusten, mensen te verbinden, aanwezig potentieel aan te spreken en structurele oorzaken op te sporen en te agenderen. Daarbij is het nodig dat zij oog hebben voor de hulpbronnen die van invloed zijn op de mogelijkheden van mensen, en dat ze weten hoe zij dat kunnen beïnvloeden.

Deze hulpbronnen worden vaak uitgedrukt in kapitaalvormen. Analoog aan economisch kapitaal wordt er gesproken over menselijk, cultureel en sociaal kapitaal. Dit lemma zoomt in op menselijk en sociaal kapitaal. Het start met een analyse van de ontstaansgeschiedenis van deze begrippen. Vervolgens gaat het over de betekenis van menselijk en sociaal kapitaal voor de praktijk van nabij sociaal werk. Daarbij komt aan de orde wat het betekent voor de manier van kijken en voor het handelen van sociaal werkers. Het hoofdstuk sluit af met een reflectie op de uitdagingen voor nabij sociaal werk vanuit deze concepten.

Het ontstaan van de begrippen

Er is in het verleden veel onduidelijkheid geweest over het begrip kapitaal. Oorspronkelijk verwees kapitaal naar de schulden die mensen naar elkaar hadden uitstaan.¹ Het was logisch dat hieronder het geld dat men bezit viel. In de middeleeuwen was er echter al gesteggel of hier bijvoorbeeld ook bezittingen onder vielen. Bekende wetenschappers als Smith, Ricardo en Marx bogen zich hierover (Fisher 1896).

Adam Smith stelde in de achttiende eeuw bijvoorbeeld al dat de kwaliteiten en vaardigheden van werknemers onderdeel van iemands kapitaal zijn omdat het hen helpt iets te produceren. Later hebben we aan de kwaliteiten en vaardigheden van personen het begrip 'menselijk kapitaal' gekoppeld, met Irving Fisher (1897) vermoedelijk als eerste gebruiker van de term. Voornamelijk door het werk van de econoom Gary Becker (1964) is de *Human Capital theory* een belangrijke inspiratiebron voor het denken over human resources in organisaties geworden.

Aan het einde van de twintigste eeuw pakte de socioloog Pierre Bourdieu de definitiekwestie op en breidde het begrip kapitaal verder uit met meer aandacht voor sociale en culturele aspecten. *The forms of capital* uit 1986 is hierbij een belangrijk naslagwerk.

Bourdieu besteedde in het bijzonder veel aandacht aan het begrip cultureel kapitaal. Hij maakte bij het uitwerken onderscheid tussen materiële bezittingen (zoals kleding en boeken), institutionele erkenning (zoals diploma's en titels) en wat men zich eigen heeft gemaakt (zoals smaak en taalgebruik).

¹ Het begrip verwijst naar 'capitalis pars debiti': het hoofddeel van een verschuldigde geldsom, in tegenstelling met de eveneens verschuldigde rente.

Het tweede begrip dat hij uitwerkte was sociaal kapitaal. Hierbij gaat het om de mogelijkheden die mensen hebben door hun persoonlijke netwerk en het lidmaatschap van een groep. Netwerkleiden kunnen personen direct helpen, en de erkenning dat men bij een groep hoort of invloedrijke vrienden heeft, kan personen voordeel opleveren. Men wordt bijvoorbeeld eerder serieus genomen.

Het werk van Bourdieu bevat elementen van conflicttheorie, waarbij het gaat om vraagstukken rond (het doorgeven van) macht. Om de invulling en waarde van verschillende kapitaalvormen is volgens Bourdieu strijd. Het idee is dat de welgestelde klasse zich nadrukkelijk probeert te onderscheiden van de andere klassen om de eigen positie te behouden. Personen die weten 'hoe het heurt' horen bij de eigen groep, terwijl personen die dit niet weten worden buitengesloten. De waarden zijn hierbij 'veld' specifiek: in de financiële wereld wordt status bijvoorbeeld vooral afgemeten aan economisch kapitaal, terwijl in de wetenschappelijke wereld status sterker is gelinkt aan iemands menselijk en cultureel kapitaal.

In dezelfde periode als Bourdieu ontwikkelde de socioloog James Coleman ook een theorie over de kapitaalvormen. *Social capital in the creation of human capital* uit 1988 vormt hierbij een belangrijk naslagwerk.

Coleman focuste in zijn theorie op de rol van sociaal kapitaal. Hij werkte hiervan drie vormen nader uit: datgene dat mensen redelijkerwijs terug kunnen verwachten van anderen; de informatie die zij via anderen kunnen verkrijgen; en effectieve groepsnormen. Coleman zag de verwevenheid van sociaal kapitaal met de andere kapitaalvormen als een belangrijke motivator van mensen. Hiermee verruimde hij bestaande economische invullingen van de rational choice theorie die vooral oog hadden voor financieel gewin. Zijn invulling van rational choice theorie laat hiermee nadrukkelijk ruimte voor sociale en culturele motieven.

Coleman zag sociaal kapitaal als een belangrijke bron om menselijk kapitaal op te doen. In het geval van kinderen zijn ouders of andere volwassenen vaak hun sociaal kapitaal. Zij kunnen bijvoorbeeld helpen met school of oppassen. Hiervoor moeten ze echter wel de juiste vaardigheden en kennis hebben en aanwezig zijn. Een scheiding of een woonomgeving waarin er geen toezicht op de kinderen is, kan bijvoorbeeld het sociaal kapitaal van kinderen verkleinen.

Ontwikkelingen na Coleman en Bourdieu

Zowel Bourdieu als Coleman benadrukken dat de kapitaalvormen hulpbronnen zijn die mensen kunnen helpen. Mensen kunnen echter ook schulden, vijanden of een 'slechte' smaak hebben. Hiermee ontstaat er ook zoiets als negatief of zuur kapitaal (Flap, 1999). Het versterken van een netwerk door sociaal werkers is dus lang niet altijd effectief als dit een negatieve invloed heeft (zie ook Portes, 1998).

Vooraf Coleman benadrukte het belang van sterke en hechte banden. Onderzoek toont echter aan dat deze wel het vertrouwen en cohesie in de eigen groep kunnen vergroten, maar tegelijkertijd ervoor zorgen dat personen zich sterker van anderen afzetten (Taifal & Turner, 1969). Bovendien hebben zwakke bindingen ook hun kracht, zoals Granovetter in 1973 al stelde in één van de meest geciteerde sociaalwetenschappelijke artikelen ooit: *The strength of weak ties*. Hij gaf aan dat sterke bindingen de neiging hebben om elkaar te kennen. Zwakke bindingen vormen eerder een brug naar nieuwe netwerken. Op deze manier brengen zij personen bijvoorbeeld in aanraking met nieuwe kennis en ideeën.

Michael Woolcock heeft hierop de vormen van sociaal kapitaal geherdefinieerd: bonding, bridging en linking sociaal kapitaal (Szreter & Woolcock, 2004). Bonding sociaal kapitaal gaat om

personen met relatief sterke banden die elkaar vertrouwen en op elkaar rekenen. Dit zijn vaak familieleden en goede vrienden in meer homogene netwerken: mensen die in veel opzichten op elkaar lijken. Bridging sociaal kapitaal gaat om de relatief zwakkere banden tussen mensen die verschillen. Het zijn daarmee meer heterogene netwerken die een brug kunnen slaan naar andere mogelijkheden en netwerken, zoals Granovetter ook al stelde. Linking sociaal kapitaal gaat over de banden van respect en vertrouwen die personen hebben met instituties, zoals gemeenten of zorginstellingen. Dergelijke ingangen zorgen dat er eerder naar men geluisterd wordt en dat men meer invloed heeft.

Wat blijkt is dat bijvoorbeeld arme mensen vaak relatief veel bonding sociaal kapitaal hebben, maar weinig bridging of linking sociaal kapitaal. Bonding sociaal kapitaal is voor kwetsbare groepen van grote waarde. Het zijn de relaties die zekerheid geven in het bestaan en relatief snel voor mensen klaar staan. Om de eigen positie en mogelijkheden te versterken is echter bridging en linking sociaal kapitaal ook van belang omdat men hierdoor bijvoorbeeld nieuwe kennis opdoet en nieuwe patronen kan ontwikkelen. Noodzaak is dus om dit te versterken. Sociaal werkers kunnen bijvoorbeeld als de bruggen naar die andere type netwerken fungeren, of personen de vaardigheden aanleren en mogelijkheden aanreiken om deze netwerken te creëren.

Waar met name Bourdieu kapitaal nog als een kenmerk van individuen beschouwt, ontstaan er al snel theorieën over het kapitaal van buurten, steden en landen. Deze benadering werd vooral invloedrijk na het werk van Robert Putnam. In zijn klassieker *Making democracy work* uit 1993 beschrijft hij hoe diverse regio's in Italië zich ontwikkelden nadat zij meer macht kregen. Wat bleek is dat vooral het Zuiden economisch achterbleef. Putnam verklaarde dit door het gebrek aan sociaal kapitaal in deze regio's: bindingen waren veel hiërarchischer dan in het noorden, men was minder betrokken in de politiek en men had minder vertrouwen in elkaar.

In 2000 stijgt de populariteit van Putnam naar grote hoogte na het uitbrengen van *Bowling Alone*. Hierin beschrijft hij dat het sociaal kapitaal van Amerika afneemt. Hij beargumenteert dat hierdoor ook het politiek vertrouwen afneemt en de democratie onder druk staat. Als oplossing pleit Putnam onder andere voor burgerschapsvorming in het onderwijs, banen die meer rekening houden met de werk-privé balans en een meer decentrale overheid. Ook wenst hij dat technologie ontwikkeld wordt die sociale interacties ondersteunt en ziet hij een grote rol voor religie en kerken weggelegd om banden te herstellen.

Het vergroten van het sociaal kapitaal van een gehele regio en het belang daarvan zien we ook nu nog terug. Tegenwoordig wordt er dan bijvoorbeeld gesproken over de sociale basis of de sociale infrastructuur die aangelegd moet worden. Hierbij wordt er in belangrijke mate naar het beleid gekeken, dat hierin zou moeten investeren. Bijvoorbeeld door een inclusief klimaat te scheppen en sociale voorzieningen, zoals buurthuizen, bibliotheken en basketbalvelden te faciliteren.

Werken met hulpbronnen

Door inzicht in deze kapitaalbronnen kunnen sociaal werkers genuanceerd kijken naar de mensen, groepen en gemeenschappen waarmee zij werken. Wat is er aanwezig aan kapitaal in het leven van een persoon, een groep of een gemeenschap? Waar ontbreekt het aan? Wat wordt benut en wat blijft onbenut? Kennis over de kapitaalbronnen biedt sociaal werkers aandachtspunten voor het gesprek met mensen. Zonder de term kapitaalbronnen te gebruiken biedt het een kapstok om in gesprek met mensen te verkennen wat er is en wat er nodig is. Bijvoorbeeld in een wijk waar bewoners zich zorgen maken over de plannen van de gemeente en de woningcorporatie, over renovatie van de wijk. Sociaal werkers kunnen nagaan wie eerder betrokken is geweest bij dergelijke plannen, wie in staat is om informatie op te vragen en wat de gevolgen van de plannen zijn voor de sociale netwerken in de buurt.

Werken met kapitaalbronnen gebeurt ook onbewust. Onderzoek laat herhaaldelijk zien dat personen met meer kapitaal positiever worden bejegend. In het onderwijs krijgen bijvoorbeeld kinderen met meer cultureel kapitaal (vaak met hoogopgeleide ouders) hogere schooladviezen dan kinderen met minder cultureel kapitaal, ook al scoren ze net zo goed op objectieve toetsen (Geven et al., 2018). Analoog hieraan is er in de psychiatrie bijvoorbeeld sprake van het YAVIS-acroniem dat verwijst naar het type cliënten dat hulpverleners bij voorkeur zouden behandelen: young, attractive, verbal intelligent & successful (Schofield 1986). Dit is natuurlijk ongewenst en benadrukt dat sociaal werkers zich bewust moeten zijn van hun eigen vooroordelen en de werking van de verschillende kapitaalvormen hierop.

Het denken over menselijk en sociaal kapitaal kun je ook herkennen in sociaal werk methodieken als competentiegericht sociaal werk, sociaal netwerkstrategieën (SNS) en *Assets Based Community Development* (ABCD- methode). In competentiegericht werken staat het versterken van het menselijk kapitaal centraal. In sociaal netwerkstrategieën wordt juist ingezet op het versterken van sociaal kapitaal. En in de ABCD-methode wordt ingezet op het herkennen, erkennen en benutten van menselijk en sociaal kapitaal in gemeenschappen.

Kennis over de kapitaalbronnen maakt dat je deze methodieken ook kritisch kunt beschouwen en hanteren. Bijvoorbeeld doordat je weet dat de kapitaalbronnen in wisselwerking met elkaar staan en dat het ontwikkelen van menselijk kapitaal meer kans van slagen heeft als er ook bridging sociaal kapitaal is, waardoor personen met andere kennis en mogelijkheden in aanraking komen. Dus ook bij competentiegericht werken is het van belang om te kijken naar de sociale netwerken waarvan iemand deel uitmaakt. De sociaal werker die gericht is op het vergroten van de competenties van een (groep) cliënt(en) kan bijvoorbeeld vragen hoe mensen in de omgeving reageren op de veranderingen in de kennis, vaardigheden, gedrag en houding van de cliënten. Wordt het gestimuleerd of juist bekritiseerd? Krijgen zij uit hun omgeving suggesties aangereikt? Hebben zij rolmodellen? Zo krijg je zicht op het sociaal kapitaal van de cliënten, hoe dat helpend of juist belemmerend is in het competentiegericht werken en wat er nodig is wil de cliënt zich verder kunnen ontwikkelen.

In de sociale netwerkstrategieën zien we dat er wel wordt gekeken naar de sociale relaties die iemand heeft en hoe deze van betekenis (kunnen) zijn, maar vanuit de theorie over sociaal kapitaal weten we dat het daarbij belangrijk is om ook aandacht te hebben voor het bijproduct van die sociale interacties in termen van bonding, bridging en linking sociaal kapitaal. Een mooi voorbeeld is uitgewerkt in het artikel van Hawkins & Mauer (2012) waarin een schoolmaatschappelijk werker te maken heeft met twee tieners die allebei een terugval hebben in schoolprestaties omdat ze veel tijd besteden aan het oppassen op kinderen. De ene tiener doet dit om haar ouders en andere familieleden bij te staan. Het wordt ook van haar verwacht, ondanks dat haar eigen ontwikkeling daar onder leidt. In deze situatie is sprake van bonding sociaal kapitaal. De andere tiener past op de kinderen van kennissen van haar ouders. Zij krijgt ervoor betaald en vindt het heel interessant om met deze mensen in contact te zijn. Zo breidt zij haar sociaal netwerk uit, het brengt haar in contact met nieuwe werelden en ze leert mensen kennen die in de toekomst mogelijk iets voor haar kunnen betekenen als het gaat om het vinden van een stage of werk. Oftewel het leidt tot bridging en mogelijk ook linking sociaal kapitaal. Het oppassen creëert dus mogelijkheden voor haar persoonlijke ontwikkeling. De sociaal werker die vanuit de sociale netwerkstrategieën met deze tieners en hun sociaal netwerk aan de slag gaat, doet er verstandig aan dit verschil in sociaal kapitaal niet te negeren. Wellicht kan ze met het netwerk in de eerste situatie kijken naar wat er nodig is om ervoor te zorgen dat het meisje minder hoeft op te passen. In de tweede situatie kan ze onderzoeken hoe de 'bijvangst' van het oppassen behouden kan blijven, maar het niet ten koste gaat van de schoolprestaties. Ook in de ABCD-methode heeft het meerwaarde om de inzichten over de kapitaalbronnen te verwerken in het toepassen van de methode. Bijvoorbeeld in een wijk met veel oudere inwoners

die graag zo lang mogelijk in de wijk willen blijven wonen en zich daar samen hard voor willen maken. Het menselijk en sociaal kapitaal dat in de wijk aanwezig is, zal van invloed zijn op de mate waarin ze daarin slagen. In de ene wijk zullen er goed geïnformeerde inwoners zijn met contacten bij bijvoorbeeld de gemeente of een zorgverzekeraar. Zij zullen deze informatie en relaties aanwenden om voor elkaar te krijgen wat ze willen. In een andere wijk hebben inwoners wel dezelfde wens, maar niet dezelfde informatie en relaties. Vanuit de ABCD-methode zal de sociaal werker inzicht krijgen in het aanwezige menselijk en sociaal kapitaal in de wijk, maar zeker ook in de gaten moeten houden of er wel voldoende bridging en linking kapitaal is. Daarbij kan de sociaal werker ook op het spoor komen van onrechtvaardige ongelijkheden die aanleiding kunnen vormen voor politiserend werken, bijvoorbeeld dat er subsidiemogelijkheden zijn waar weinig bekendheid aan wordt gegeven en die vooral benut worden door degenen die via hun relaties daar wel over worden geïnformeerd.

Uitdagingen voor nabij sociaal werk

Al decennia ligt in het sociaal werk in Nederland veel accent op werken met individuen. Nabij sociaal werk zal er blijven voor mensen die hulp nodig hebben. Oog voor de kapitaalbronnen is daarbij van grote waarde. Hoe beïnvloeden deze de mogelijkheden van de persoon en waar liggen wensen en mogelijkheden om deze te versterken? Uitdaging in het sociaal werk is om meer preventief te werken, meer collectief en meer politiserend. Zorgen dat mensen hun menselijk en sociaal kapitaal kunnen ontwikkelen is een krachtige manier van preventief werken. Vanuit nabijheid kunnen sociaal werkers signaleren waar die ontwikkeling van mensen belemmerd wordt en waar mogelijk een collectief aanbod ontwikkeld kan worden. Door het besef van het gebrek aan kapitaal bij bepaalde personen en groepen kan er bij organisaties en de (lokale) overheid geagendeerd worden welke structurele belemmeringen weggenomen moeten worden. Sociaal werkers kunnen vanuit hun contacten met inwoners beleidsmakers attenderen op het menselijk en sociaal kapitaal in lokale contexten dat maakt dat het goed (samen)leven is. Maar zij kunnen ook duiden waar het aan ontbreekt en hoe beleid kan bijdragen aan het versterken van menselijk en sociaal kapitaal.

Bronnen

- Becker, G. S. (1964). *Human capital; a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York: Greenwood.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94(1) Supplement: Organizations and institutions: Sociological and economic approaches to the analysis of social structure, 95-120.
- Coleman, J. S. (1990). *The Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Fisher, I. (1896). What is capital. *The Economic Journal*, 6(24), 509-534.
- Fisher, I. (1897). Senses of capital. *The Economic Journal*, 7(26), 199-213.
- Flap, H. (1999). Creation and returns of social capital. A new research program. *The Tocqueville review*, 20(1), 5-26.
- Geven, S., Batruch, A., & Van de Werfhorst, H. (2018). *Inequality in Teacher Judgements, Expectations and Track Recommendations: A Review Study*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Granovetter. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Hawkins & Mauer. (2012). Unravelling Social Capital: Disentangling a Concept for Social Work. *British Journal of Social Work*, 42, 353-370
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A theory of social structure and action*. New York: Cambridge University Press.

- Portes, A., (1998). Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1-24.
- Putnam, R.D., Lenoardi, R., & Nannetti, R.Y. (2000). *Making democracy work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Schofield, W. (1986). *Psychotherapy: The Purchase of Friendship*. ISBN 9781412832359.
- Smith, A. (1776). *Een onderzoek naar de aard en oorzaken van de rijkdom van naties*. Copyright 2007, MetaLibre.
- Szreter, S., & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33, 650-667.